

5. Hikmət Bayur. – “Humayun və onun dövrü” – Gülbeden beyim, Humayunnname, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1944
6. Hikmət Bayur – Teymur oğulları və Babur haqqında tarixi özet – ön söz, Kazı Zahirəddin Mühəmməd Babur, Vəqayi, Ankara, 1987
7. Мирза Мухаммад Хайдар. Тарих-и Рашиди. Перевод А. Урунбаевым, Р.П. Джалиловой, Л.М. Епифановой. Примечания и указатели к соответствующим листам перевода составлены Р.П. Джалиловой и Л.М. Епифановой. Таш., 1996
8. Синха Н. К., Банерджи А.Ч. История Индии. Пер. с английского Степанова Л.В. М.: Изд-во иностранных литератур, 1954, 440 с.

О ЗАХИРАДДИНА БАБУРА И СОЗДАНИЕ МОГОЛЬСКОГО ГОСУДАРСТВА

Мамедова Егана Ехсан кызы

Резюме

В настоящей статье рассказывается о жизни и деятельности Захируддина Бабура, которого называют последним завоевателем Индии, и его борьбе с кочевыми узбеками. В статье также рассказывается о походах Бабура в Северную Индию и создании в результате этих походов государства, известного как Великие Моголы.

ABOUT ZAHIRADDIN BABUR AND THE CREATION OF THE MUGHAL STATE

Mammadova Yegana Ehsan

Summary

This article tells about the life and work of Zahiruddin Babur, who is called the last conqueror of India, and his struggle against the nomadic Uzbeks. The article also tells about Babur's campaigns in Northern India and the creation of a state known as the Great Mughals as a result of these campaigns.

Rəyçi: dos.E.A. Musayev

Ümumi tarix kafedrasının 06 iyul 2022-ci il tarixli iclasının 12 sayılı protokolu

Daxil olduğu tarix 08 iyul 2022-ci il

UOT:94(479.24).

GÜNEY QAFQAZDA TƏHLÜKƏSİZLİYİN QORUNMASINDA TÜRKİYƏ CÜMHURİYYƏTİNİN ROLU

Həsənov Elvin Çingiz oğlu

Gəncə Dövlət Universitetinin doktorantı

Xülasə: *Cənubi Qafqaz regionu bir çox səbəblərə görə Türkiyə üçün çox önəmlidir. Bu region Şərq-Qərb və Şimal-Cənub arasında keçid bölgəsi olması xüsusiyyətinə görə strateji əhəmiyyətə malikdir. Soyuq müharibədən sonra bölgədə baş verən hadisələr regionun mövqeyini daha da gücləndirmiş, Avrasiyada sabitliyin və rifahın bərqərar olması üçün getdikcə daha çox əhəmiyyətini artırmışdır. Regionun Avrasiya üçün strateji əhəmiyyəti ilə*

yanaşı, Cənubi Qafqaz regionunda sabitlik və firavanlıq Türkiyənin özünün təhlükəsizliyi və sabitliyi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Həmçinin Cənubi Qafqazı Türkiyənin Orta Asiyaya açılan qapısı kimi böyük önəm daşıyır.

Bütün super güclərin bölgəyə yönəlik siyasəti və istəkləri Türkiyəni narahat etməklə bərabər, böğəni Türkiyə üçün cəlbedici etməkdədir. Çünki Cənubi Qafqazın istər coğrafi, istərsə də mədəniyyət və din baxımından Türkiyə ilə tarixi bağlılığının olması və qonşuluq münasibətləri Türkiyə - Qafqaz münasibətlərini aktuallaşdıran siyasi çağırışlardır. Sözügedən fəvqəldövlətlərin tələb və gözləntiləri bölgədəki yeraltı və yerüstü sərvətlərdən maksimum yararlanmaq olduğu üçün Türkiyənin də bu paylaşımından lazımi payı alması amilini önə çıxarmaqdadır. Ümumilikdə Türkiyənin bölgəyə marağı təhlükəsizlik, iqtisadiyyat və mədəniyyət baxımından dəyərləndirilməli və təhlil olunmalıdır.

Açar sözlər: Türkiyə, Güney Qafqaz, təhlükəsizlik məsələləri, siyasi əməkdaşlıq, enerji rəqabəti

Ключевые слова: Турция, Южный Кавказ, вопросы безопасности, политическое сотрудничество, энергетическая конкуренция

Key words: Turkey, South Caucasus, security issues, political cooperation, energy competition

Tarixlər boyu Güney Qafqaz bölgəsi siyasi, iqtisadi, strateji baxımdan olduqca əhəmiyyətli bölgələrdən biri olmuş, müxtəlif dövrlərdə baş verən proseslərdə həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Cənubi Qafqaz Bölgəsinin coğrafi xüsusiyyətlərinə diqqət yetirdikdə, “Cənubi Qafqaz Qara dənizi Xəzər dənizindən ayıran, 486.000 km²-dən çox olan torpaqları əhatə edən, cənub-qərbdə Türkiyə, cənubda İran, şimalda isə Rusiya Federasiyası ilə həmsərhəd olan bir siyasi coğrafiyada yerləşir”. (15, s.22).

Cənubi Qafqaz geosiyasi mövqeyinə görə çox həssas bir yerdə yerləşir. Bu bölgə həm çox zəngin neft hövzəsidir, həm də Fars körfəzinə nəzarət edən strateji mövqeyə malikdir. Bu bölgənin əhəmiyyətini artıran məqamlardan biri də böyük dövlətlərin maraq dairəsində olan Xəzər Hövzəsi Enerji qaynaqlarının dünya bazarlarına nəql marşrutu üzərində yerləşməsidir. Bu xüsusiyyəti ilə bölgə global miqyasda xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Həmçinin, Cənubi Qafqaz regionu coğrafi mövqeyindən irəli gələn geosiyasi dəyərə malikdir, çünki Rusiyanın Aralıq dənizi, Yaxın Şərq və Afrika regionlarına nəzarət etmək üçün bağlantı nöqtəsi roluna malikdir.

Əsrlər boyu bir çox köç və miqrasiya hərəkətlərinin mərkəzi olan Anadolu bölgəsinin qapısının açarı olan Qafqazın digər bir xüsusiyyəti də bölgənin qitələr arasında yerləşməsidir. Qafqaz bölgəsi Yaxın Şərq, Avropa və Asiya arasında yeganə tranzit nöqtəsidir. Qara dəniz-Avropa, Xəzər dənizi-Mərkəzi Asiya, Suriya-Misir, həmçinin İranla Fars körfəzi arasında əlaqə nöqtələri üzərində coğrafi hegemonluğuna görə bu tranzit dəhlizlər üçün yeganə strateji qapıdır. Belə mühüm mövqeyə malik olan Qafqaz regionu əsrlər boyu bir çox dövlətlərin hədəf nöqtəsi olmuş və geostrateji xüsusiyyətinə görə dünyanın əsas siyasi mübarizə mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir.

Araşdırmalarına bölgənin siyasi quruluşunu da daxil edən Davudoğlu, “Tarix boyu Avrasiyanın müxtəlif bölgələrinə yayılmış Qafqaz, qəbilə köçlərinin ən mühüm kəsişmə nöqtələrindən birini təşkil edir və bu səbəbdən son dərəcə mürəkkəb etnik və Nisbətən kiçik bir

ərazidə olan dil quruluşu həmişə Anadolu, Aralıq dənizi və çöllərdə olmuşdur. Qara dəniz, səlahiyyətli siyasi güclər arasında ən əhəmiyyətli rəqabət sahəsi olmuşdur.

Əhməd Davudoğlu Cənubi Qafqaz bölgəsinin strateji əhəmiyyətini bu şəkildə şərh etmişdir: “Regionun beynəlxalq mövqeyini üç xüsusiyyətlə izah etmək olar. Əvvəla, regionun adətən dağlıq və keçilməz çoxlu dərələrdən ibarət olması bölgənin ictimai-siyasi quruluşunu şərtləndirən ən mühüm xüsusiyyətdir. Bu amil bölgədə yaşayan xalqların tarix boyu işğallardan qorunaraq mədəniyyətlərini qoruyub saxlamağa imkan yaratmışdır. Coğrafi kontekstdə daha bir xüsusiyyət regionun böyük dövlətlər arasında bufer zona rolunu oynamasıdır. Ərəblər, ruslar və türklər həmişə Zaqafqaziya ilə yaxından maraqlanmış və bu səbəbdən də bölgə zaman-zaman müxtəlif güclərin ağalığı altına düşmüşdür. Bölgənin coğrafi quruluşu ilə bağlı başqa bir xüsusiyyəti də ticarət və nəqliyyatda böyük bir körpü rolunu oynamasıdır. (9, s.124-125).

Soyuq Müharibə illərində Sovet imperiyası Cənubi Qafqaz regionunda mühüm güc və tək hökmran idi. Lakin imperiyanın süqutundan sonra regionda siyasi tarazlıq dəyişdi və Sovet İttifaqının Qafqaz regionu üzərində hökmranlığına son qoyuldu. 1991-ci ildə Sovet imperiyasının süqutu ilə Cənubi Qafqaz ölkələri (Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan) müstəqilliklərini elan etdilər. SSRİ-nin dağılmasından sonra bölgədə yaranan nüfuz boşluğunu doldurmaq üçün qlobal və regional güclər bu gün də davam edən böyük bir mübarizəyə başladılar. Mustafa Öztürk Qafqazın strateji əhəmiyyəti ilə bağlı tədqiqatlarında qeyd edir ki, “Bu bölgə regional və qlobal güclərin geosiyasi, geoiqtisadi və strateji maraqlarını əldə etmək üçün girdikləri çoxölçülü, çoxşaxəli və dinamik güc mübarizəsinin mərkəzinə çevrilmişdir (16, s. 9).

Müstəqilliyini elan etmiş bu üç Cənubi Qafqaz dövlətindən Azərbaycan və Gürcüstan xarici siyasətlərini daha çox ABŞ və Aİ istiqamətində formalaşdırmış, Ermənistan isə özünəməxsus xarici siyasət qura bilməyərək Rusiya hegemonluğunun təsiri altında öz müstəqilliyini qoruyub saxlamaq qərarına gəlmişdir. Bəzi dövrlərdə isə Ermənistan uğursuz cəhdlər edərək Rusiyanın əleyhinə ABŞ-yönlü siyasət yürütməyə təşəbbüs etmişdir.

Müstəqilliklərini elan etdikdən sonra mürəkkəb tarixi dövrlərini yaşayan Cənubi Qafqaz Respublikaları dünyada baş verən proseslərin tərkib hissəsi olmuş, bölgə uğrunda gedən rəqabətin gerçək aktorlarına çevrilmişlər.

Cənubi Qafqaz ətrafında baş verən proseslərin bölgə uğrunda gedən mübarizənin bir tərkib hissəsi olduğunu vurğulayayan Əhməd Sapmaz da öz əsərində qeyd edir ki, “Qafqaz, Balkanlar - Qara dəniz-Xəzər dənizi - Mərkəzi Asiya və Rusiya Federasiyası - Yaxın Şərq və Türkiyə-Aralıq dənizi oxlarında baş verən proseslərdən ciddi şəkildə təsirlənir. Qara dənizin isinən, Şimali Qafqaz və Yaxın Şərqin durulmayan, Mərkəzi Asiyanın Çin və Rusiya Federasiyası Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatı rəhbərliyi altında formalaşan geopolitik düzəni Qafqazın geosiyasətinə ciddi şəkildə təsir edir” (17, s. 45).

Müstəqillikdən sonrakı dövrdə regionda etnik-mədəni fərqliliklər regiondaxili etnik münaqişələrə və xaosla səbəb olmuşdur. Problemin əsas səbəblərindən biri də SSRİ-nin “arxa bağçası” kimi qələmə verdiyi Qafqazda əsrlər boyu davam etdirdiyi “parçala, hökm sür” siyasətinə uyğun olaraq cızılan süni sərhədlərin bölgədə qeyri-bərabərliyə və ədalətsizliyə təkan verməsi olmuşdur. Xüsusilə də Rusiyanın bölgədəki etnik, dini, mədəni və tarixi faktlara məhəl qoymadan yaratdığı siyasi xəritəsi Qafqazda qeyri-sabitliyin ən mühüm səbəblərindən biri olmuşdur. SSRİ-nin süqutundan sonra Cənubi Qafqazda müstəqilliklərini elan etmiş dövlətlərin demokratikləşmə prosesində qarşıya çıxan problemlərinin bölgədə mövcud olan

etnik-siyasi problemlərə əlavə olunması, bölgənin lazımi səviyyədə inkişafına ciddi maneələr yaratmış, mövcud sosial-iqtisadi strukturlaşmanın formalaşmasına əngəl olmuş, nəticədə bölgə dünyanın ən qeyri-sabit və münaqişə mənbəyi olan bölgələrindən birinə çevrilmişdir.

Bu gün Cənubi Qafqazda və Xəzər hövzəsində ABŞ, Rusiya, Aİ kimi böyük dövlətlərin maraqları toqquşur. Dünyanın zirvəsi kimi qəbul edilən Avrasiyanı öz nəzarətinə götürməklə “Dünya hökmranlığı” fəlsəfəsini reallaşdırma biləcəyini düşünən ABŞ, Avrasiyanın ürəyi olan Qafqaz regionuna maksimum önəm verirməkdədir. Digər tərəfdən, hələ də regionu özünün “arxa bağçası” kimi gören Rusiya Cənubi Qafqazda nüfuzunu qorumaq və enerji yollarını nəzarətdə saxlamaq istəyini açıq şəkildə biruzə verməkdədir.

Xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, Aİ-nin regiona və regionun enerji resurslarına marağı günü-gündən artır. Xüsusilə ABŞ və Rusiya Federasiyası üçün rəqabət zonaları əsasən Cənubi Qafqaz və Xəzər hövzəsidir. ABŞ regionda demokratiya, insan haqları və terrorla mübarizə adı altında qeyri-hökumət təşkilatları ilə təsirli olmağa çalışarkən, Rusiya bölgədə köhnə üsullarla (məsələn, etnik gərginlikdən istifadə etməklə) təsirli olmağa çalışır.

Bütün super güclərin bölgəyə yönəlik siyasəti və istəkləri Türkiyəni narahat etməklə bərabər, böğəni Türkiyə üçün cəlbəedici etməkdədir. Çünki Cənubi Qafqazın istər coğrafi, istərsə də mədəniyyət və din baxımından Türkiyə ilə tarixi bağlılığının olması və qonşuluq münasibətləri Türkiyə-Qafqaz münasibətlərini aktuallaşdıran siyasi çağırışlardır. Sözügedən fəvqəldövlətlərin tələb və gözləntiləri bölgədəki yeraltı və yerüstü sərvətlərdən maksimum yararlanmaq olduğu üçün Türkiyənin də bu paylaşımından lazımi payı alması amilini önə çıxarmaqdadır. Ümumilikdə Türkiyənin bölgəyə marağı təhlükəsizlik, iqtisadiyyat və mədəniyyət baxımından dəyərləndirilməli və təhlil olunmalıdır.

Bu strateji əhəmiyyətli coğrafiyanı ələ keçirəcək güc mərkəzləri Xəzər hövzəsi, Mərkəzi Asiya və Qara dənizə qədər uzanan enerji dəhlizinin yeganə hökmdarı olmaqla yanaşı, həm də bugünkü dünya konyukturasında hər cür platformada özünə əhəmiyyətli yer tapacaqdır. Problemə nəzəri təhlil perspektivindən yanaşan Hakan Kantarcı qeyd edir ki, “Bu kontekstdə Makkinderin “Qara Hakimiyyət” nəzəriyyəsində, Spykmanın “Kənar Kəmərlər” nəzəriyyəsində və nəhayət Bjezinskinin “Böyük Şahmat Taxtası” nəzəriyyəsində deyildiyi kimi, “Bu bölgənin sahibi olan Asiyaya, Asiyaya sahib olan isə dünyaya hakim olacaq. Qafqaz bu rolu ilə Şimal-Cənub və Şərq-Qərb arasında körpü və bir həmlə yeridir, bu, Qafqazın önəminin ən mühüm səbəblərindən biridir.” (13, s. 2).

Cənubi Qafqaz regionu bir çox səbəblərə görə Türkiyə üçün çox önəmlidir. Bu region Şərq-Qərb və Şimal-Cənub arasında keçid bölgəsi olması xüsusiyyətinə görə strateji əhəmiyyətə malikdir. Soyuq müharibədən sonra bölgədə baş verən hadisələr regionun mövqeyini daha da gücləndirmiş, Avrasiyada sabitliyin və rifahın bərqərar olması üçün getdikcə daha çox əhəmiyyətini artırmışdır. Regionun Avrasiya üçün strateji əhəmiyyəti ilə yanaşı, Cənubi Qafqaz regionunda sabitlik və fərvanlıq Türkiyənin özünün təhlükəsizliyi və sabitliyi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Həmçinin Cənubi Qafqazı Türkiyənin Orta Asiyaya açılan qapısı kimi böyük önəm daşıyır. (7, s.398).

2000-ci illərdə gündəmə gələn enerji təhlükəsizliyi konsepsiyası və 11 sentyabr terror hadisələrindən sonra Mərkəzi Asiya-Qafqaz oxunda kəskinləşən global güc rəqabəti Rusiyanın Qafqazı öz “arxa bağça”sına çevirmək siyasətinin sonunu gətirmiş, regionu beynəlxalq siyasət meydanında ön plana çıxarmışdır. Başda ABŞ, Aİ və Rusiya olmaqla global güclərin regional rəqabətinə, həmçinin Türkiyə və İran kimi regional güclərin əməkdaşlıq və rəqabətinə səhnə

olan region, tarixi, etnik quruluşu. Həlli çətin olan daxili problemləri səbəbindən çox dəyişkən siyasi zəminə malikdir. (1, s. 953).

Qeyd olunduğu kimi, Soyuq müharibənin sonu və Sovet imperiyasının dağılmasından sonra müstəqillik əldə etmiş keçmiş sovet respublikaları ilə qurulan əlaqələr Türkiyənin xarici siyasətində yeni bir dövrün başlanmasının əsasını qoymuşdur. “Yeni aktivizm” adlanan bu dövrdə Türkiyənin dəyişən dünya düzənində necə mövqe tutacağı məsələsi ilə sıx bağlı olmuşdur. Soyuq müharibənin son dövründə təhlükəsizliyinə təhdid olmadığı təqdirdə regional münaqişələrdən uzaq duran, ehtiyatlı və balanslı xarici siyasət yeridən Türkiyə, ikiqütblü dünya nizamının dağılmasından sonra daha təsirli xarici siyasət həyata keçirməyə başladı. (12, s. 3-4).

Cənubi Qafqaz regionuna ciddi önəm verən Türkiyə, bölgədə etnik, mədəni və tarixi bağlılığına görə ilk olaraq Azərbaycanın müstəqilliyini 1991-ci il noyabrın 9-da tanımış, həmçinin 16 dekabr 1991-ci ildə Gürcüstan və Ermənistanın da müstəqilliyini tanıdığını elan etmişdir. Soyuq müharibədən sonra yeni bir diplomatik açılım mərhələsinə qədəm qoyan Türkiyə, Orta Asiya və Qafqazda meydana çıxan yeni konyukturada fəal rol almağa başlamış, uzun illər SSRİ-nin müstəmləkəsi kimi yaşamış Türk Cümhuriyyətləri ilə yaxşı əlaqələr yaratmağa çalışmışdır.

Türkiyənin Cənubi Qafqaz bölgəsində yürütdüyü siyasətin əsas istiqamətlərini anlamaq üçün ilk növbədə ölkənin ümumilikdə regiona necə baxdığına və hansı əsaslarla siyasət formalaşdırmağa çalışdığına diqqət yetirmək lazımdır. Əvvəla, Türkiyə ilk dövrdən bütün Qafqaz ölkələrinin müstəqilliyini, siyasi sabitliyini və ərazi bütövlüyünü dəstəkləyən siyasi xətti yürütmüşdür. Bu siyasətin səbəbini, Qafqaz dövlətlərinin Türkiyə üçün strateji əhəmiyyəti, Türkiyənin bölgəyə yönəlik köklü xarici siyasət prinsipi, xarici güclərin regiona yönəlik aktiv siyasətinin doğurduğu narahatçılıq, xüsusilə də bölgədə qeyri-sabitlik yaranarsa, bunun asanlıqla Türkiyə ərazisinə keçə biləcəyindən narahatlıq duyması kimi faktorlarla izah etmək olar (3, s. 203).

Strateji baxımdan Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan Türkiyə ilə onun Qafqazdakı tarixi rəqibi Rusiya arasında bufer zona təşkil edir. Tarixi proseləri izlədikdə çar Rusiyası Türkiyənin sələfi Osmanlı İmperiyasını əsrlər boyu təhdid etmiş, onun varisi Sovet imperiyası isə 20-ci əsrin böyük bir hissəsində Türkiyəni təhdid etməyə davam etmişdi. Soyuq müharibənin sona çatması və bölgədə müstəqil dövlətlərin yaranması nəticəsində şimaldakı böyük qonşusu ilə quru sərhədi olmayan Türkiyə, bu vəziyyəti saxlamağın ən yaxşı yolunun Qafqaz ölkələrinin müstəqilliyini, sabitliyini və bütövlüyünü dəstəkləmək olduğuna inanırdı. Türkiyənin Qafqaz siyasətinin müəyyən edilməsində təsirli olan və bu gün də davam edən əsas anlayışlardan biri də ondan ibarət idi ki, həmsərhəd olduğu ölkələrin sabitliyi Türkiyənin öz təhlükəsizliyinə və sabitliyinə də təsir edəcəkdə. Digər tərəfdən əgər hər hansı bir Qafqaz ölkəsində qeyri-sabitlik baş verədisə, bunun Türkiyəyə sıçrama ehtimalı olmasa belə, Türkiyənin Orta Asiya və digər region ölkələrlə ən azı ticarət əlaqələrinə zərər verəcəyi təhlükəsi böyük idi. 1990-cı illərin əvvəllərində Türkiyə regional mübahisələrə qarışmaq istəməsə də, regionda çoxlu sayda türksoylu əhəlinin yaşaması Türkiyənin bölgədəki proseslərdən tamamilə uzaq durmasına imkan vermədi. (3, s.204-205).

Türkiyənin nəzərində Qafqaz ölkələrinin ərazi bütövlüyü həm də regionun sabitliyi və regionda artan nüfuz mübarizəsinin neqativ təsirinin azaldılması demək idi. Bölgə ölkələrinin müstəqil sərhədləri daxilində ərazi bütövlüyünün qorunub saxlanması Türkiyənin xarici siyasətinin çoxillik ümumi prinsipinə əsaslanırdı. Gürcüstanda Açıq, Abxaziya və Cənubi

Osetiya, Azərbaycan və Ermənistan arasında Dağlıq Qarabağ münaqişələri ilə bağlı Türkiyənin ümumi mövqeyi əsasən bu ölkələrin sərhədlərinin sabit qalması ilə xarakterizə olunmuşdur. Bu münasibət qonşu dövlətlərdən hər hansı birinin sərhədləri zorla dəyişdirilərsə, bunun bütün regionu bürüyəcək zəncirvari reaksiyaya səbəb olacağı narahatlığından irəli gəlirdi. Bundan əlavə, Türkiyənin Qafqaz ölkələrinin ərazi bütövlüyü və müstəqilliyinə verdiyi dəstək soyuq müharibədən sonra Rusiyanın bölgədəki təsirini azaltmaq cəhdindən də irəli gəlirdi. Çünki bu dövlətlər öz müstəqilliklərini və siyasi sabitliklərini qoruyub saxlaya bildikləri halda, Rusiya Federasiyasının Türkiyə ilə qonşu olan bu ölkələrə təsir göstərməsi çətin olacaqdı. Bu səbəbdən Qafqaz ölkələri öz müstəqilliklərini elan edəndə Türkiyə bu ölkələrin müstəqilliyini dərhal tanıyırdı. Yalnız Ermənistan siyasi dairələrində iki ölkə sərhədi ilə bağlı yersiz torpaq iddialarına söykənən müzakirələrin getməsi və 1915-ci il hadisələri ilə bağlı Ermənistanın yersiz davranışları Türkiyəni səfir mübadiləsi etməməyə vadar etmişdir. Zaman keçdikcə iki ölkə arasında fikir ayrılığı yaradan məsələlərə Qarabağ münaqişəsi də əlavə olunmuşdu. (2, s. 406).

Tarixi, mədəni və etnik bağları olan Azərbaycanla əməkdaşlıq istəkləri Türkiyənin bölgə ilə əlaqələrinin əsas hərəkətverici qüvvəsi kimi görünürdü. Eyni zamanda Ankaranın Cənubi Qafqaz siyasəti pragmatik iqtisadi və strateji mülahizələrə əsaslanırdı. (5, p. 4).

İlk növbədə Cənubi Qafqaz bölgəsi Türkiyə üçün əhəmiyyətli təbii qaz və neft ehtiyatlarına malik qonşu ərazidir. Təsdiqlənmiş və təxmin edilən neft və təbii qaz ehtiyatları dünya ehtiyatlarının təxminən 12%-ni təşkil edən Xəzər hövzəsi yeni bir Yaxın Şərq bölgəsi olmasa da, 1970-ci illərdə baş verən enerji böhranının təkrarlanmasının qarşısını ala biləcək mühüm alternativ enerji hövzəsinə çevrilmişdir. (8).

Təkcə Azərbaycan qazı və neftini deyil, həm də Qazaxıstan neftini və Türkmənistan qazını özündə birləşdirən Xəzər hövzəsi soyuq müharibədən sonra Türkiyənin xarici siyasətinin əsas maraq dairəsində olan bölgələrdən birinə çevrilmişdir. Digər tərəfdən, Türkiyə Xəzərin enerji ehtiyatlarının dünya bazarlarına nəqlində əsas tranzit ölkəyə çevrilmək istəyində Rusiya ilə rəqabət aparırdı. 1990-cı illərdə Türkiyə və Rusiya regionun neft və qaz məntəqələrində aparıcı rola malik olmaq üçün rəqabət aparırdılar. Nəticədə Türkiyə Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft kəmərinə və Bakı-Tbilisi-Ərzurum (BTE) təbii qaz kəmərinə, Rusiya isə Tengiz-Novorossiysk neft kəmərinə inşa etmişdi. Lakin 90-cı illərdə başlayan bu rəqabət, 2000-ci illərdə Rusiyanın "Cənub axını" layihəsi və Türkiyədən keçərək Avropaya təbii qaz verəcək Nabukko layihəsi arasında davam etmişdir. (3, s. 207).

Neft və qazın tranzitindən əldə olunan gəlirlər ölkələrin boru kəmərlərinin öz ərazilərindən keçməsinə marağını artıran yeganə amil deyildi. Boru kəməri marşrutları bir çox ölkələr tərəfindən Mərkəzi Asiya və Qafqazda nüfuzu ələ keçirmək və saxlamaq üçün əsas element kimi görünürdü. Türkiyə həmçinin ümid edirdi ki, bu cür təmaslar onun bölgədəki mövqeyini gücləndirəcək əməkdaş aktorları da ortaya çıxaracaqdı. (5, s. 13).

Enerji marşrutları arasında BTC layihəsi 1990-cı illərin əvvəllərində Qərbdən, xüsusən də ABŞ-dan dəstək aldı. Vaşinqtonun dəstəyi birbaşa Avrasiya və Yaxın Şərqdəki strateji prioritetləri ilə bağlı idi. Bu dövrdə Türkiyənin maliyyə resursları və siyasi çəkisi Rusiyanın bölgədə neo-hegemonluğuna mane olmaq gücündə deyildi. Bu baxımdan Qərbin transmilli şirkətləri enerji layihələrində liderliyi ələ keçirdikcə ABŞ-ın bölgədəki mövqeyi nəzərəcarpacaq dərəcədə artırdı. Bu mərhələdə regional enerji ehtiyatlarının istehsalı ilə bağlı ABŞ Rusiyanın təsirini zəiflətmək üçün daha qətiyyətli addımlar atmışdı. Bundan əlavə, İranı Xəzər neft və

təbii qaz hasilatından kənarda saxlamaq və Xəzər regionundan İran vasitəsilə Fars körfəzinə və ya Hind okeanına açılacaq nəqliyyat və boru kəməri marşrutlarının inkişafının qarşısını almaq ABŞ-ın strateji hədəflər sırasında idi (18, s. 30.).

Azərbaycandan Aralıq dənizinə ən qısa boru kəməri marşrutu Ermənistandan keçsə də, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi bu marşrutu mümkün etməmiş, ABŞ-ın İrandan keçən boru kəmərinə qarşı çıxması isə Qərb xətti üçün mümkün marşrutlar sırasında Gürcüstan və Türkiyə istiqaməti ön plana çıxmışdı. Türkiyənin Azərbaycanla mövcud olan tarixi və mədəni əlaqələr daha sıx iqtisadi və siyasi əlaqələrin qurulmasına imkan yaratmış, həmçinin Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstan boru kəməri siyasəti vasitəsilə strateji tərəfdaşlara çevrilmişlər.

Türkiyənin regionla bağlı siyasətində daim diqqətdə saxladığı digər mühüm amil də Rusiya Federasiyasının mövqeyi və siyasəti olmuşdur. Cənubi Qafqazda hegemonluq mübarizəsində Rusiya qısa müddət ərzində oyundan kənarda qalsa da, 1993-cü ilin sonunda elan etdiyi “yaxın çevrə” siyasəti Rusiyanın Mərkəzi Asiya və Qafqazdakı keçmiş sovet ərazilərində maraqlarının davam etdiyini açıq şəkildə büruzə vermişdir. Sonrakı mərhələlərdə iqtisadi və siyasi güclənməsi ilə Rusiya yenidən regional oyuna fəal şəkildə qarışmışdı. 90-cı illərdə Türkiyə ümumilikdə Qərbin, o cümlədən ABŞ-ın dəstəyinə malik olsa da, Rusiya ilə rəqabət aparmaq üçün kifayət qədər iqtisadi resurslara və siyasi gücə malik deyildi. Nəticə etibarilə Türkiyə 1994-cü ildən bölgədə Rusiya ilə üz-üzə gəlməyin təhlükələrinə qarşı daha diqqətli olmağa başlamış, ticari və siyasi əlaqələrini artıraraq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinə üstünlük verən siyasət yürütməyə başlamışdı. (5, s. 8 –9).

2002-ci il noyabrın 3-də Türkiyədə keçirilən ümumi seçkilərdə Ədalət və İnkişaf Partiyası (AKP) ümumi seçici səslərinin 34,28 faizini və parlamentdəki 550 yerdən 363-nü qazandı. AKP hakimiyyətinin ilkin dövrlərində Türkiyənin Cənubi Qafqaz dövlətləri ilə bağlı siyasətinin ümumi xəttlərində heç bir dəyişiklik olmasa da, dövrün milli və qlobal hadisələri AKP iqtidarının prioritetlərinə, bölgəyə münasibətinə təsir etmişdi

AKP iqtidara gələrkən müəyyən siyasi dairələr və cəmiyyət arasında Türkiyənin regionla bağlı fəal siyasət yürüdəcəyinə şübhə ilə yanaşılmış və AKP-nin universal İslamçı düşüncəsinə səbəbindən Qafqaz və Orta Asiya respublikaları ilə sıx əlaqələrə sələfləri qədər önəm vermə bilməyəcəyi iddia edilmişdi. Həqiqətən də AKP iqtidarı region ölkələri ilə tarixi və mədəni əlaqələrin eyforiyasına qapılmaq əvəzinə, iqtisadi əlaqələrin inkişafına, xüsusilə də boru kəməri layihələrinə diqqət yetirməyə üstünlük vermişdi. Digər tərəfdən, AKP iqtidarının bölgədə daha ehtiyatlı siyasət yürütməsinin səbəbi olaraq, ABŞ-ın İraqa müdaxiləsi, qeyri-sabit Türkiyə-Aİ münasibətləri, Kiprlə bağlı müzakirələr, PKK terroru kimi məsələlərin də rolunu qeyd etmək lazımdır. (3, s. 210).

Hökumətin regionda maraqlı göründüyü əsas sahə enerji məsələsi idi ki, burada həm ölkənin ehtiyaclarını ödəmək, həm də Avropaya daşımaq üçün regionun enerji ehtiyatlarını Türkiyəyə gətirməyi hədəfləyən fəal siyasət aparılırdı. Bu kontekstdə Türkiyənin “regional enerji mərkəzinə” çevrilməsi ideyası hökumət tərəfindən əsas məqsəd olaraq gündəmə gətirildi və Türkiyənin Gürcüstan və Azərbaycan üzərindən Xəzər dənizi ehtiyatları ilə əlaqələrini gücləndirmək üçün fəal siyasət həyata keçirildi. (10).

AKP Hökumətin Qafqaz siyasətinə təsir edən başqa bir amil isə “qonşularla sıfır problem” və “region mərkəzli xarici siyasət” prinsiplərinə əsaslanan “qonşuluq siyasəti”ni həyata keçirməsi idi. Bu prinsiplər AKP iqtidarı tərəfindən inkişaf etdirildi və zaman keçdikcə hökumətin xarici siyasət xəttinə çevrildi. 2006-cı ildən etibarən AKP iqtidarının xarici

siyasətində Cənubi Qafqaz bölgəsinə yönəlik fəal siyasət yürütməsi görünməkdədir. Bu dövrdən etibarən Türkiyənin bölgədə fəallaşmasının əsas səbəbləri sırasında Türkiyə-Avropa İttifaqı danışıqları prosesində ciddi irəliləyişin olmaması, Amerikanın İraq əməliyyatı və yardığı ciddi regional problemlər də mövcud idi. (3, s. 210-211).

Nəticə etibarı ilə qeyd etmək lazımdır ki, Türkiyənin Yaxın Şərqlə bağlı siyasətində və münasibətlərində kifayət qədər aktivlik olsa da, 2007-ci ilin iyul seçkiləri və seçkidən sonrakı ilk dövrlərdə də Cənubi Qafqaz bölgəsi böyük ölçüdə diqqətdən kənarda qalmışdı. Çünki 2007-ci il Türkiyə siyasəti üçün həm daxili, həm də beynəlxalq müstəvidə olduqca çətin bir il olmuşdu. Ölkədə keçirilən seçkilərlə yanaşı, AB ilə əlaqələr, Kipr və Yaxın Şərqdəki hadisələr siyasi dairələrin bölgəyə yönəlik siyasətinə mənfi təsir etmişdir. Xüsusilə də prezident seçkiləri ilə bağlı siyasi və konstitusiya böhranları, davamı olaraq keçirilən növbədənəknar seçkilər, 2007-ci il boyu Türkiyəni daxili məsələlərlə məşğul olmağa və nəticədə hökumətin xarici siyasət məsələlərində təşəbbüs göstərməsinə mane oldu.

2008-ci ilin avqustunda Gürcüstan və Rusiya arasında baş vermiş hərbi münaqişədən sonra Türkiyə regional proseslərdə fəallığını yenidən artırdı. Türkiyə Qafqazın gələcəyi ilə bağlı yenidən öz təşəbbüsü ilə çıxış etdi. 2008-ci ilin 8-13 avqust tarixlərində baş verən beş günlük Cənubi Osetiya Mühəribəsi və Cənub-Qərbi Qafqaz Böhranı Türkiyənin diqqətdən kənarda saxladığı Qafqaz bölgəsinə aktiv müdaxilə etməsinə zəmin yaratdı.

Baş nazir Ərdoğanın 11 avqustda Ankarada, 13 avqustda Moskvada və 14 avqustda Tbilisidə “Qafqaz Sabitlik və Əməkdaşlıq Platforması” təklifini elan etməsi Türkiyənin Qafqaz bölgəsinə xarici siyasət prioritetləri sırasına daxil etməyə hazırlaşdığına bir siqnal idi. Türkiyə, Azərbaycan, Ermənistan, Gürcüstan və Rusiya Federasiyası arasında yaradılmış QSƏP-in məqsədi regional sülhə və ümumi təhlükəsizliyə önəm verən, iqtisadi əməkdaşlığı ehtiva edən, mövcud böhranların birgə həlli və idarə mexanizmini özündə birləşdirən sabitlik və əməkdaşlıq yaratmaq idi. Lakin Rusiyanın bu platforma çərçivəsində Cənubi Qafqazda güclənəcəyini əsas gətirərək Gürcüstan bu təşəbbüsə könülsüz yanaşmış, bununla da bu prosesin gələcəyi şübhə altına alınmışdır. (14).

AKP hökumətinin Qafqazda ümumi olaraq fəaliyyətsizliyinə baxmayaraq, 2007-ci ildə mühüm bir hadisə baş verdi. Türkiyə ilə Ermənistan arasında siyasi münasibətlərin qeyri-müəyyən olması və 1993-cü ildən bağlı olan Türkiyə-Ermənistan sərhədi Türkiyənin Qafqaz və Orta Asiya ölkələri ilə münasibətlərində ciddi problem yaradırdı. Bu vəziyyət Türkiyəni Qafqaz və Mərkəzi Asiyanın qalan hissəsi ilə əlaqələri inkişaf etdirmək üçün alternativ yollar axtarmağa məcbur etdi. Uzun müzakirələrdən və qarşısı alınan beynəlxalq təzyiqlərdən sonra, Cənubi Qafqazı və Mərkəzi Asiya enerji mənbələrini Avropaya birləşdirən Bakı-Tbilisi-Ərzurum təbii qaz kəməri və Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri kimi uğurlu layihələr həyata keçirildi. (11, s.1-2).

Xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, bu layihələrin reallaşması enerji sektorundan çox, bplgənin inkişaf və təhlükəsizliyi üçün olduqca böyük təsirə malik idi.

Eyni zamanda başqa bir layihə isə Türkiyə, Gürcüstan və Azərbaycan arasında beynəlxalq dəmir yolu əlaqəsinin qurulması məqsədi ilə 2007-ci ildə Türkiyəni həm bu ölkələrlə (Ermənistan istisna olmaqla), həm də Mərkəzi Asiya ilə birləşdirən müqavilənin imzalanması idi.

Layihənin məqsədi Türkiyə və Qafqaz ölkələrini İran ərazisindən keçmədən Avropa və Asiya arasında yük daşımalarını təmin etmək üçün birbaşa dəmir yolu əlaqələrini təmin etmək

idi. Layihənin Ermənistanı həm strateji, həm də iqtisadi baxımdan regionda daha da təcrid edəcəyi aydın olduğundan, Ermənistan və erməni diasporu bu layihəyə qəti şəkildə qarşı çıxdı. Rusiya Federasiyası da bu layihənin tərəfdarı deyildi. Çünki bu, Türkiyə, Gürcüstan və Azərbaycan arasında iqtisadi və strateji əlaqələrin inkişafına, eləcə də Türkiyənin regionda effektivliyinin artırılmasına töhfə verəcəkdi. (3, s. 213).

Bəzi beynəlxalq güc mərkəzlərinin və erməni ünsürlərinin ciddi müqavimət göstərdiyinə baxmayaraq 2005-ci il mayın 25-də Bakıda Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə prezidentləri tərəfindən “Dəmir İpək Yolu” kimi tanınan Qars-Tbilisi-Bakı dəmir yolu xəttinin tikintisinə dair üçtərəfli niyyət bəyannaməsi imzalanmışdı. (14, s. 63).

Maliyyə və siyasi maneələr səbəbindən Qars-Tbilisi-Bakı dəmir yolu xətti layihəsinin icrası ləng gedirdi. Layihə üçün beynəlxalq investisiya ehtiyacı yarananda erməni diasporu beynəlxalq kreditlərin və layihədə iştirakın qarşısını almaq cəhdlərini artırdılar. Bunun nəticəsi olaraq ABŞ-dakı erməni lobbisi layihəyə Amerika sərmayəsini qadağan edən qanun layihəsinin Konqresdə müzakirə olunaraq uğur qazanmasına nail oldular. Bu vəziyyət Gürcüstan tərəfində xəttin tikintisini ləngitsə də, 2007-ci ilin fevral ayında yekun olaraq, layihənin 2010-cu ilə qədər başa çatdırılmasını nəzərdə tutan “Tbilisi Bəyannaməsi” və “Çərçivə Sazişi” Baş nazir Ərdoğan, Azərbaycan və Gürcüstan prezidentləri tərəfindən imzalanmışdır. (6).

2007-ci ilin martında Azərbaycanın Şahdəniz yatağından qazın nəqli ilə Gürcüstanın Rusiyadan qaz asılılığına son qoyan və Türkiyəni alternativ təbii qaz mənbəyi ilə təmin edən Bakı-Tbilisi-Ərzurum (BTE) qaz kəməri istismara verildi. Qeyd edək ki, 2007-ci ilin qışında Gürcüstan ilə Rusiya arasında artan gərginlik səbəbindən, Rusiyanın Gürcüstana qaz nəqlini kəsməsi nəticəsində çətinliklərlə üzləşdiyi bir vaxtda Türkiyəyə yönəldilən təbii qaz ilk olaraq Türkiyənin razılığı ilə Gürcüstana yönəldilmişdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Türkiyə-Azərbaycan-Gürcüstan münasibətlərində yeni səhifə açan bu layihənin strateji əhəmiyyəti ilə yanaşı, həmçinin Avropaya qaz nəqli üçün mühüm alternativ marşrutu ortaya çıxarmış, Türkiyəyə enerji dəhlizinə çevrilmək imkanlarını dahada artırmışdır. Hələ BTE-dən əvvəl 2006-cı ildə istismara verilən Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft kəmərinin işə düşməsi Türkiyənin Cənubi Qafqaz regionunda dayaqlarını gücləndirmiş və bölgənin geosiyasi və geoiqtisadi təhlükəsizliyinin təminat altına alınmasında irəliyə atılmış ciddi bir addım olmuşdur.

Həm Rusiyanı, həm də İranı kənarda saxlayaraq əvvəldən ABŞ-ın dəstəyini alan BTC layihəsi çərçivəsində ilkin neft Türkiyəyə 17 noyabr 2005-ci ildə daxil olmuş və Ceyhandan ilk ixrac isə 2006-cı il iyunun 4-də həyata keçirilmişdir. Bununla da Türkiyənin Xəzər regionunda əsas aktorlardan biri rolu təmin edilmişdir. (4, s.70).

Türkiyənin Ermənistanla bağlı siyasətində davamlı olaraq ənənəvi münasibət saxlanılmış, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi və uydurma 1915-ci il hadisələri həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Xüsilə də ABŞ Senatının 1915-ci il hadisələri ilə bağlı 2019-cu ilin dekabr ayında verdiyi haqsız qərara cavab olaraq Türkiyədə Ermənistanın yanlış xarici siyasətinə və ABŞ Senatının bu qərarına qarşı ciddi etirazlar özünü göstərmişdir. Türkiyə Böyük Millət Məclisində AKP, CHP, MHP və İYİ Partiya fraksiyaları tərəfindən ABŞ Senatının “erməni qərarı” pislənilmiş və rədd edilmişdir. Böyük Millət Məclisində qəbul edilən qətnamənin mətnində bildirilirdi ki, “ABŞ Senatının qondarma erməni soyqırımı iddiaları ilə bağlı qəbul etdiyi qətnamə, tarixi faktları təhrif etməklə beynəlxalq hüquq normaları heçə sayıldığı üçün TBMM tərəfindən pislənilir və rədd edilir”. (19).

Ümumiyyətlə, Cənubi Qafqaz regionu geosiyasi və iqtisadi baxımdan Türkiyə üçün çox önəmlidir. Bu region Şərq-Qərb və Şimal-Cənub arasında keçid bölgəsi olması xüsusiyyətinə görə strateji əhəmiyyətə malikdir. Soyuq müharibədən sonra bölgədə baş verən hadisələr regionun mövqeyini daha da gücləndirmiş, Avrasiyada sabitliyin və rifahın bərqərar olması üçün getdikcə daha çox əhəmiyyətini artırmışdır. Regionun Avrasiya üçün strateji əhəmiyyəti ilə yanaşı, Cənubi Qafqaz regionunda sabitlik və fərarlıq Türkiyənin özünün təhlükəsizliyi və sabitliyi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Həmçinin Cənubi Qafqaz Türkiyənin Orta Asiyaya açılan qapısı kimi böyük önəm daşıyır.

Cənubi Qafqazın istər coğrafi, istərsə də mədəniyyət və din baxımından Türkiyə ilə tarixi bağlılığının olması və qonşuluq münasibətləri Türkiyə-Qafqaz münasibətlərini aktuallaşdıran siyasi çağırışlardır. Sözügedən fəvqəldövlətlərin tələb və gözləntiləri bölgədəki yeraltı və yerüstü sərvətlərdən maksimum yararlanmaq olduğu üçün Türkiyənin də bu paylaşımdan lazımi payı alması amilini önə çıxarmaqdadır.

Ədəbiyyat

1. Andican A. “Kafkasya ile İlişkiler”, Türk Dış Politikası 1919-2008, Barış Platin Yayınları, Ankara, 2008.
2. Aydın M. “1990–2001 Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, Baskın Oran (der.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2002.
3. Aydın M. Kafkasya’da türk dış ve güvenlik politikalarının değişen dinamikleri. Avrasya Üçlemesi, Ankara, Nobeliyayınları, 2012 s.203-227
4. Aydın M. New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus. Ankara, Center for Strategic Research, 2000.
5. Aydın M. “Foucault’s Pendulum: Turkey in Central Asia and the Caucasus”, Turkish Studies, Vol, 5 (2), 2004.
6. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Canlanıyor. <https://www.haberler.com/baku-tiflis-kars-demiryolu-canlaniyor-haberi/>. 19.09.2007.
7. Bal İ. “Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, 2. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara, Ocak, 2004.
8. BP, Statistical Review of World Energy 2010; <http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=692> (21.11.2010)).
9. Davutoğlu A. Stratejik Derinlik. Küre Yayınları, İstanbul 2003.
10. Dışişleri Bakanlığı. Turkey’s Energy Strategy, Ocak 2009, <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/EnerjiPolitikasi/>. (21.11.2010)).
11. Gaudiano M. “Can Energy Security Cooperation Help Turkey, Georgia, and Azerbaijan to Strengthen Western Oriented Links?”. NATO Defense College Academic Research Branch Research Note, No 5, June, 2007.
12. Görgülü A. “Türkiye- Ermenistan İlişkileri: Bir Kısır Döngü”, TESEV yayınları, Dış Politika Analiz Serisi-8, İstanbul, Mayıs 2008.
13. Kantarcı H. “Kafkasya Jeopolitiğinde Kriz Alanları Ve Güç Mücadelelerinin Türkiye’ye Etkileri”, <http://www.2023.gen.tr/eylul05/4.htm>, Eylül 2005, erişim tarihi:29.10.2008.
14. Kanbolat H. Kafkas İstikrar ve İşbirliği Platformu’na Ankara Ev Sahipliği Yapacak. Kasım 05, 2021. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/kafkas-istikrar-ve-isbirligi-platformu-na-ankara-ev-sahipligi-yapacak-10767661>.
15. Özey R. “Kafkasya ve Kafkas ülkeleri”, Avrasya Etütleri, TİKA yayınları, sayı 17, ilkbahar-yaz 2000.

16. Öztürk M. Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi, Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri 1, ATASE Yayınları, Ankara 2003.
17. Sapmaz A. Rusya Federasyonu'nun Transkafkasya'ya Yönelik Dış Politikasının Türkiye'ye Etkileri, İstanbul Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, 2006.
18. Shimizu M. IDE Spot Survey: The Caspian basin Oil and its Impact on Eurasian Power Games, Tokyo, Institute of Developing Economies, 1998.
19. "TBMM'den ABD Senatosunun 'Ermeni kararı'na kınama", Anadolu ajansı, 13 aralık, 2019.

**РОЛЬ ТУРЕЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ НА СТРАЖЕ БЕЗОПАСНОСТИ
НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ**

Гасанов Эльвин Чингиз оглы
Резюме

Регион Южного Кавказа очень важен для Турции по многим причинам. Этот регион имеет стратегическое значение в связи с тем, что он является переходным между Востоком-Западом и Севером-Югом. События, происходившие в регионе после «Холодной войны», укрепили позиции региона и повысили его значение для установления стабильности и процветания в Евразии. Помимо стратегического значения региона для Евразии, стабильность и процветание Южного Кавказа имеют особое значение для собственной безопасности и стабильности Турции. Кроме того, Южный Кавказ имеет большое значение как ворота Турции в Среднюю Азию.

Политика и устремления всех сверхдержав в отношении региона беспокоят Турцию и делают регион привлекательным. Потому что историческая связь Южного Кавказа с Турцией с точки зрения географии, культуры и религии, а также добрососедские отношения являются политическими вызовами, которые делают турецко-кавказские отношения актуальными. Поскольку требования и ожидания упомянутых сверхдержав заключаются в максимальном использовании подземных и наземных ресурсов в регионе, это выдвигает на первый план тот фактор, что Турция должна получить необходимую долю от этого раздела. В целом интерес Турции к региону следует оценивать и анализировать с точки зрения безопасности, экономики и культуры.

**ROLE OF THE REPUBLIC OF TURKEY IN GUARDING SECURITY IN
THE SOUTH CAUCASUS**

Hasanov Elvin Chingiz
Summary

The South Caucasus region is very important for Turkey for many reasons. This region is of strategic importance due to the fact that it is a transitional region between East-West and North-South. The events that took place in the region after the Cold War strengthened the position of the region and increased its importance for establishing stability and prosperity in Eurasia. In addition to the strategic importance of the region for Eurasia, stability and prosperity in the South Caucasus region are of particular importance for Turkey's own security and stability. In addition, the South Caucasus is of great importance as Turkey's gateway to Central Asia.

The policy and aspirations of all the superpowers towards the region worries Turkey and makes the region attractive. Because the historical connection of the South Caucasus with Turkey in terms of geography, culture and religion, as well as good neighborly relations are political challenges that make Turkish-Caucasian relations relevant. Since the requirements and expectations of the mentioned superpowers are to maximize the use of underground and land

resources in the region, this highlights the fact that Turkey should receive the necessary share from this division. In general, Turkey's interest in the region should be evaluated and analyzed from the point of view of security, economy and culture.

Rəyçi: dos.Vüsalə Veysəlova

Ümumi tarix kafedrasının 06 iyul 2022-ci il tarixli iclasının 12 sayılı protokolu

Daxil olduğu tarix 08 iyun 2022-ci il

UOT:069.

İSTİQLAL MUZEYİNİN TƏŞKİLİ TARİXİ VƏ FƏALİYYƏTİ

Cabbarova Elnarə Oktay qızı

ADPU-nin Şəki filialı

el_cabbarova1980@mail.ru

Xülasə: *Məqalədə - Xalq Cümhuriyyəti dövrünün yadigarı olan İstiqlal muzeyinin təşkili tarixi və fəaliyyəti haqqında ətraflı şəkildə məlumatlar verilmişdir. Qeyd edilir ki, Azərbaycanda dövlət səviyyəsində ilk rəsmi muzey Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920-ci illər) dövründə yaradılmış İstiqlal muzeyidir. Hansıki, bu muzey istiqlaliyyət tariximizin bütün dövrlərini işıqlandırır. Gənclərimizi Vətənə məhəbbət, vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə etmək, ölkəmizin müstəqilliyi uğrunda canından keçən qəhrəmanların əziz xatirəsini əbədləşdirməkdən baxımından çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də, İstiqlal muzeyi haqqında öyrənmək, araşdırmaq və əldə olunan məlumatları geniş xalq kütləsinə çatdırmaq hər birimizin Respublikamız qarşısında vətəndaşlıq borcudur.*

Açar sözlər: muzey, İstiqlal muzeyi, zal, eksponat, azadlıq mübarizəsi

Ключевые слова: музей, музей Независимости, зал, экспонат, борьба за свободу.

Keywords: museum, Independence museum, hall, exhibit, freedom struggle

Mövzunun aktuallığı: Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti - dövlətçilik tariximizin şanlı qürur səlnaməsidir. Məhz, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti özünün dövlətçilik əsasları və demokratik islahatları ilə müsəlman Şərfinin mayakı rolunu oynamağı bacardı, böyük bir coğrafiyanın siyasi həyatında mühüm rol oynayaraq, Türk dünyasında ilk dünyəvi dövlət kimi tarixə düşdü.

Xalq Cümhuriyyətinin dövlətçilik tariximizdəki yeri və rolu daima minnətdarlıq və qürurla xatırlanmış, bu mirasa böyük diqqət və ehtiramla yanaşılmışdır. Azərbaycan dövlətçiliyini, milli maraqlarımızı hər şeydən üstün tutan böyük, görkəmli dövlət xadimi, xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyev hər zaman Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ölkəmizin müstəqillik tarixində mühüm yerə malik olduğunu bildirirdi. Ulu Öndər Heydər Əliyev Müasir Azərbaycan dövlətinin məhz 1918-ci ildə yaranmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi olmasını dəfələrlə bəyan edib. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin üçrəngli bayrağının ilk dəfə Naxçıvan Muxtar Respublikasında qaldırılması Ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ulu Öndər Heydər Əliyevin müasir Azərbaycan dövlətini məhz 1918-ci ildə yaranmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi elan etməsi ölkəmizin beynəlxalq ictimaiyyətə tanındılması baxımından da müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Çünki bununla dünya ictimaiyyəti görür və dərk edir ki, Azərbaycanın zəngin